

Zpráva o smrti vynikajúceho sovietskeho psychológa a filozofa profesora S. L. Rubinštejna, člena korešpondenta Akadémie vied SSSR, podnietila kolektív pracovníkov Katedry psychológie FF UK v Bratislave k preloženiu jeho poslednej knihy *Zásady a cesty rozvoja psychológie (Principy i puti razvitija psichologii*, Moskva 1959).

S. L. Rubinštejn prešiel zložitú životnú púť. Roku 1915 začal ako stredoškolský profesor psychológie a logiky a roku 1919 sa stáva docentom Katedry filozofie a psychológie na univerzite v Odeze. Od roku 1945 až do svojej smrti (11. januára 1960) viedol oddelenie psychológie Filozofického ústavu Akadémie vied SSSR.

Z celého radu vedeckých prác S. L. Rubinštejna si zasluhuje mimoriadnu pozornosť stať *Problémy psychológie v prácach K. Marxa* (1934). Nové chápanie vedomia v tejto práci prekonáva idealistickú, introspektívnu koncepciu, vládnuce ešte od čias R. Descarta. Výsledkom ďalších úporných teoretických bádání boli dve knihy *Základy psychológie* (1935) a *Základy všeobecnej psychológie* (1940), ktoré znamenajú vážny krok v rozvoji sovietskej psychologickej vedy. V práci naposledy menovanej systematicky podáva veľké množstvo materiálu, získaného tak sovietskymi, ako aj zahraničnými bádatelmi v oblasti psychológie. Z pozícií marxizmu podáva tu principiálnu kritiku rôznych filozofických a psychologických zahraničných smerov. V tomto duchu sú napísané aj ďalšie práce, napr. *Filozofické korene experimentálnej psychológie a Psychologická koncepcia francúzskej sociologickej školy*.

Roku 1946 sa v Sovietskom sväze rozvinula veľmi ostrá, avšak plodná vedecká diskusia o vážnych teoretických otázkach

rozoberaných v novom vydaní knihy *Základy všeobecnej psychológie*.

Práce v oblasti teórie psychológie nevyhnutne privedli S. L. Rubinštejna k analýze učenia S. M. Sečenova a I. P. Pavlova. Ešte pred zasadnutím sekcií Akadémie vied SSSR a Akadémie lekárskeho vied SSSR, ktoré bolo venované problémom fyziologického učenia I. P. Pavlova (1950), v celom rade svojich publikácií zdôrazňoval Rubinštejn nevyhnutné spojenie psychológie s reflexnou teóriou Sečenova — Pavlova.

Sergej Leonidovič Rubinštejn nám už nie je neznámy. Prácu *Bytie a vedomie (Bytie i soznanije)*, 1957) vydalo roku 1961 v českom prekladne SPN v Prahe. Ústredným problémom tejto knihy je otázka o podstate psychična a jeho miesta vo vzájomnej súvislosti javov materiálneho sveta. Kľúč k riešeniu tohto problému je dialektickomaterialistické chápanie determinizmu. Vonkajšie príčiny pôsobia cez vnútorné podmienky. Vo vzťahu k psychológii to znamená, že psychické vstupuje do všeobecných vzájomných súvislostí vždy dvoma spôsobmi: aj ako podmienené podmienkami nášho života a činnosti, aj ako podmieňujúce konanie ľudí. V knihe rozoberá vnútornú spojitost reflexnej teórie a teórie odrazu. Takto prekonáva odtrhnutie učenia o bytí od učenia o vedomí. Napokon podrobuje ostrej kritike rôzne názory machizmu, „neutrálny monizmus“ Russella, neorealizmus, pragmatizmus, ale aj smery otvoreného spiritualistického monizmu.

Slovenské pedagogické nakladateľstvo vydalo roku 1960 Rubinštejnovu prácu *O myslení a spôsoboch jeho výskumu (O myslenii i putach jeho issledovaniya)*, 1958). V knihe sú zovšeobecnené nazhromaždené experimentálne výskumy myšlienkových procesov, ktoré sa uskutočňovali pod Rubinštejnovým vedením. Hlavný smer tejto práce nie je zameraný na osvojenie si hotových spôsobov myšlienkového

* S. L. Rubinštejn, *Zásady a cesty rozvoja psychológie*, SPN 1963, strán. 292.

činnosti, ale na odhalenie mechanizmov tvorivej myšlienkovej práce človeka. Princíp determinizmu, uznanie vzájomnej súvislosti vnútorných podmienok a vnútorných zákonitostí poznávacej činnosti s vonkajšími objektívnymi podmienkami tvorí základ teórie myslenia.

Posledná Rubinštejnova práca *Zásady a cesty rozvoja psychológie (Principy i puti razvitiia psichologii, 1959)* pozostáva z dvoch častí. Prvá časť je venovaná otázkam teórie. V prvej kapitole tejto časti skúma autor miesto psychična vo všeobecnej vzájomnej súvislosti javov materiálneho sveta ako veľmi vážny a dôležitý problém, ktorý nemá len abstraktnoteoretický, ale aj praktický, životný význam. Správne postavené otázky poznania sveta sú koniec koncov späté s úlohami jeho pretvorenia. Riešenie otázky, ako závisí ten alebo onen priebeh psychických procesov alebo vytváranie takých alebo onakých psychických vlastností od objektívnych podmienok, určuje cesty usmerňovanej premeny psychológie ľudí, cesty ich výchovy.

Na niekoľkých stranách autor sa zaoberá pocitmi. Venuje tu pozornosť predovšetkým niektorým filozofickým otázkam teórie pocitov a vnemov z hľadiska ich determinácie. Ide tu tak o determinovanosť psychických procesov podmienkami života, ako aj o ich úlohu v determinácii správania, činnosti ľudí. Z tohto hľadiska treba budovať aj teóriu iných psychických procesov.

V stati *O myslení* naznačuje všeobecnú psychologickú teóriu myslenia, ktorá vyplýva z princípu determinizmu v jeho dialektikomaterialistickom chápaní. Charakterizuje tu metódu výskumu myslenia a podáva výklad záverov experimentálnych výskumov myslenia. Na túto časť súvisle nadväzuje rozprava o myslení, jazyku a reči, najmä preto, že analýza myslenia odhaľuje veľmi tesnú súvislosť myslenia s rečou, s jazykom. Staví si tu otázku, aký je vzťah jazyka, reči, k mysleniu, vysvetľuje tézu o jednote myslenia a jazyka, ich nevyhnutné vzájomné spojenie. Toto

spojenie si však nesmieme predstavovať ako mechanickú zhodu, pretože práve ono znamená obsahový problém, ktorý si vyžaduje hlbokú a všestrannú analýzu.

V samostatnej kapitole *O vedomí* rozvádza Rubinštejn okrem iného základné nedostatky psychologických smerov, ktoré vychádzali z idealistickej filozofie a spočívali v tom, že ich predstavitelia pretvárajú psychiku na zvláštnu sféru ideálneho, odtrhnutú od materiálnej skutočnosti. Požiadavka rozpracovania nového učenia o vedomí sa stala najdôležitejšou a prvoradou úlohou súčasného sovietskeho filozoficko-psychologického myslenia.

Posledné stránky prvej časti knihy *Zásady a cesty rozvoja psychológie* venoval Rubinštejn otázkam psychologického poznania, najmä otázkam sebaopozorovania a objektívneho pozorovania v psychológii. Na tento problém, ktorý iste ani zďaleka nevyčerpáva problémy teórie psychologického poznania, obmedzuje sa autor v poslednej kapitole prvej časti knihy.

V druhej časti knihy venoval Rubinštejn pozornosť dejinám psychológie, predovšetkým principiálnym problémom, ktoré sa týkajú filozofických základov a prírodovedných predpokladov psychológie v ich historickom vyjadrení.

V práci nachádzame aj autorov názor na postavenie učenia o vyššej nervovej činnosti. Toto učenie je disciplínou na rozhraní medzi fyziológiou a psychológiou. Podľa svojej metódy je disciplínou fyziologickou, ale podľa svojich úloh patrí súčasne do oblasti psychológie. Pretože konečným cieľom učenia o vyššej nervovej činnosti je vysvetlenie psychologických javov, prechádza do oblasti psychológie, i keď ju nijako nevyčerpáva. Rubinštejn pripisuje učeniu o vyššej nervovej činnosti mimoriadnu pozornosť najmä preto, že sa ním vysvetľuje prechod od materiálnych procesov k psychickým, medzi ktorými dualistický názor vytvára rozpor, priepasť.

Druhá časť práce má názov *Z histórie zahraničnej psychológie*. Rozdelená je na

niekoľko samostatných kapitol. V kapitole *Machizmus a kríza psychológie* rozoberá autor problém vedomia a správania v histórii zahraničnej psychológie. Významná je aj Rubinštejnova analýza psychologickéj koncepcie francúzskej sociologickej školy v kapitole *Problém individuálneho a spoločenského vo vedomí človeka*. Predstavitelia francúzskeho sociologizmu narazili na problém vzájomného vzťahu sociálneho a individuálneho vo vedomí človeka, ktorý podľa autora knihy nezládli. Buď psychologizujú spoločenské vedomie, nesprávne ho považujú za výsledok vzájomného pôsobenia oddelených individuálnych vedomí, alebo naopak, obsah individuálneho vedomia si jednoducho predstavujú ako projekciu objektívneho obsahu kolektívnych predstáv; ideológie alebo pojmov, ktoré historicko-spoločenským vývinom vznikli v psychike človeka.

Kniha je zakončená staťou o tzv. „psychofyzickom probléme“ v dejinách zahraničnej filozofie a psychológie.

V práci *Zásady a cesty rozvoja psychológie* načrtnol autor niektoré oporné body psychologickéj vedy. Problém determinácie

javov vystupuje ako centrálny problém. Jeho riešenie vo vzťahu k psychickým javom viedlo k novej formulácii, a tým aj k novému riešeniu tzv. psychofyzického problému, otázky o mieste psychična vo všeobecnom vzájomnom vzťahu javov materiálneho sveta, kde psychické javy vystupujú ako podmienené aj ako podmieňujúce, ako závislé od podmienok života i ako podmieňujúce správanie ľudí, vzťah, prostredníctvom ktorého sa tieto podmienky menia.

Hlavným cieľom knihy, ako hovoril sám Rubinštejn, „je popularizácia základných tém“, ku ktorým dospel na základe predchádzajúcich prác. Autor sa domnieval, že „táto kniha sa stane dostupnejšou pre širší okruh čitateľov, predovšetkým pre mládež, ktorá sa o psychológiu zaujíma a študuje ju. Pracovať pre rozvoj vedy je dobré, ale nemenej dôležité je sprístupniť vedu ľuďom.“ A aspoň do určitej miery pomôcť vyriešiť obidve tieto úlohy bolo najväčším želaním S. L. Rubinštejna, pričom mu u nás nepochybne účinne pomohli aj prekladatelia jeho knihy.

J. Boroš